

Etiikasta ja elämän erehdyksistä

Sami Pihlström

Maija-Riitta Ollila: *Erheitä ja virheitä*. WSOY, Helsinki 2002. 413 sivua.

Maija-Riitta Ollila tunnetaan naistenlehdistä tarmokkaana ja henkeväenä ajan ilmiöiden kommentaattorina sekä yritysmaailmassa arvoseminaarien kysyttynä kouluttajana. Viitisen vuotta sitten ilmestyneen *Moraalin tuolla puolen* -teoksensa (WSOY 1997) jatkoksi hän on nyt julkaissut kirjan, joka käsittelee monenmoisia ihmiselämän suuria ja pieniä teemoja: yhteisöllisiä ”haaveita ja harhoja”, kuten globalisaatiokeskustelua, oikeuslaitoksen tulevaisuutta, sosiaalipolitiikkaa, kuntien vaikeuksia, median valtaa ja vastuuta sekä kirkon kömmähdyksiä; ”elämänkaaren erehdyksiä”, esimerkiksi kasvatuskysymyksiä, työelämän ankaruutta ja vanhenemista; sekä itse elämästä erehtymistä, kuten menestykseen, onnen etsintään, kiireeseen ja vapaa-aikaan liittämiämme merkityksiä ja kuvitelmia. Kirja on laaja, rönsyilevä kokonaisuus, jonka osia on aiemmin ilmestynyt artikkeleina ja kolumneina monissa lehdissä ja kokoomateoksissa.

Ollilan tekstin sävy on kauttaaltaan avarakatseinen, epädogmaattinen, etsivä ja pohtiva – mutta ehkä osittain tämän seurauksena hänen kirjansa rakenne on sekava ja poukkoileva. Kirjoittaja siirtyy aiheesta toiseen usein ilman selkeää motiivointia. Luvut eivät oikein jäsennä analyttisempään lähestymistapaan viehtynyttä lukijaa miellyttävällä tavalla. Monet mielenkiintoiset pohdinnat jäävät lyhyiksi tai kokonaan kesken, luultavasti siksi, että ne ovat alun perin lähteneet liikkeelle kolumnista tai muusta suppeasta kirjoitelmasta. Toisaalta lukijaa saattaa stimuloida juuri se, että Ollila jättää niin monia kysymyksiä roikkumaan ilmaan. Lopullisia totuuksia tämän teoksen ei liene tarkoituskaan tarjota.

Erehtyväisyys voimavarana

Filosofisesti antoisin kirjassa on sen ensimmäinen luku, ”Erehdysten maailma”, joka tarkastelee itse erehtymisen käsitettä muun muassa suhteessa tiedon, totuuden ja totuudellisuuden käsitteisiin. Tieteen ja epätieteiden rajanvetoakin sivutaan. Vaikka tuntuu siltä, että toisinaan ajaudutaan käsitteellisiin sotkuihin, kuten tiedon ja informaation sekoittamiseen (s. 15), ja vaikka Ollila näyttää ajoittain päätyvän relativismiin, jonka mukaan maailmaa voidaan jäsentää lukemattomin eri tavoin (s. 17), niin että jokaisella on ”oma totuutensa”, luku sisältää kattavan ja osin omaperäisenkin katsauksen inhimilliseen erehtyväisyyteen. Ollila ei suinkaan sorru naiiviin relativismiin (vrt. esim. s. 57-59). Hänen sanomansa on, ettei meidän pitäisi kieltää tai paeta erehtyväisyyttämme vaan pitää sitä yhtenä keskeisistä voimavaroistamme. Juuri erehtyväisyys – ja tietenkin kyky oppia erehdyksistä – on ihmisen kiehtovimpia piirteitä (ks. erityisesti s. 47 ff.). Tässä Ollila liittyy muun muassa Karl Popperin kehrittelemään fallibilismia korostavaan suuntaukseen. ”Onnettomasti erehtyy se, joka ei ole avoin ajattelunsa korjausmahdollisuuksille” (s. 41) – tähän tapaanhan Popperkin argumentoi kartesiaalaista varmuuden vaatimusta vastustaessaan. Popperin fallibilismin ja falsifikationismin edeltäjistä Ollila olisi toki voinut mainita ainakin Charles S. Peircen.

Valitettavasti Ollila tiivistää Popperin keskeisen teesin väärin (s. 48): ”Popperin ajattelussa empiiristä hypoteesia ei voida lopullisella tavalla osoittaa todeksi, mutta jos se erilaisen testausten jälkeen osoittautuu falsifioitumattomaksi, se voidaan omaksua osaksi tiedon kokonaisuutta.” Falsifioitumattomat hypoteesit eivät Popperin mukaan ole tieteellisiä.

Ollila mainitseekin Popperin kritiikin marxis-
mia, psykoanalyysia ja astrologiaa vastaan.
Vain falsifioituvia hypoteeseja voidaan testata.
Juuri siksi, että hypoteeseja ei koskaan voida
osoittaa tosiksi eli verifioida, mikään testi ei
oikeuta meitä noin vain hyväksymään niitä
"osaksi tiedon kokonaisuutta". Kriittistä tes-
taamista, Popper korosti, on jatkettava toivoen
vilpittömästi testattavan hypoteesin kumoutu-
mista. Onneksi Ollilan erehdys on vain pieni
kauneusvirhe, koska jo seuraavalla sivulla hän
sanoo aivan oikein, että Popperin teoriassa tie-
teellisten tietoväitteiden tunnusmerkki on ni-
den falsifioitavuus (s. 49). (Popperin ohella Ol-
lila viittaa monesti tämän ajatuksista inspi-
roituneen suursijoittaja George Sorosin näke-
myksiin.)

Epämääräisiä käsitteitä, osuvia kiteytyksiä

Teoksensa alkupuolella Ollila ottaa käyttöön
uuden teoreettisen käsitteen, *fasin*. Fasit ovat
"faktan ja fiktion alkuaineita", "epästabiileja
propositioita, väitelauseita, jotka voivat romahtaa
joko faktoiksi tai fiktioiksi tilanteen
mukaan" (s. 20). Tällaisia, hän väittää, on suurin
osa osamusjärjestelmämme sisältämistä
väitelauseista. Horjumme faktan ja fiktion hä-
märillä rajoilla. Esimerkiksi arvoväitteet ovat
"käytännölliseltä merkitykseltään faseja", kos-
ka ne koskevat maailmaa mutta ovat riippu-
vaisia subjektin tavasta käsitteellistää sitä (s.
21). Samoin elämänfilosofiset ja uskonnolliset
käsitykset ovat mitä tyypillisimpiä faseja (s.
23-24). Fasit eivät ole tosia eivätkä epätosia
(ennen kuin ne romahtavat faktaksi tai fiktioksi)
vaan joko "kolahtavat" tai eivät kolahda (s.
24-25). Samankaltaista epämääräisyyttä jää Ol-
lilan käsitykseen arvoista "ei-rationaalisina
symboleina" (s. 115), jotka kyllä "lepäävät to-
dellisuuden päällä" supervenienssin käsitteen
ilmaisemalla tavalla mutteivät "suoraan de-
duktiivisesti seuraa siitä, miten asiat ovat" (s.
114).

Uudet filosofiset käsitteet ovat joskus vir-
kistäviä, mutta epäilenpä, ettei *fasin* käsite tar-
joa juuri mitään sellaista, mitä ei olisi voitu il-
maista perinteisillä semanttisilla ja tietoteo-
reettisilla käsitteillä. (Supervenienssin käsitet-
tään Ollila sen sijaan olisi voinut eksplikoida.
Tämä käsittehen on laajasti käytössä nykyises-
sä mielenfilosofisessa ja arvoteoreettisessa kes-

kustelussa.) Mutta ehkäpä *fasin* käsitteen epä-
määräisyys ja horjuvuus muistuttavat meitä
siitä, kuinka hankalaa erehtyvaisytytemme
tunnustaminen tosiaan on. Tiedon ja varmuu-
den tavoittelijalle se voi olla kuin uuden kielen
opettelua. Ollila yrittää silloin tällöin kytkeä
tarinaansa tavanomaisempaan tietoteoreetti-
seen keskusteluun, mutten ole varma, miten
hyvetietoteorian ja reliabilismin suppea esitte-
ly (s. 26-40) oikeastaan valaisee hänen kysy-
myksiään. Filosofianhistoriallista ainesta olisin
kuitenkin toivonut sisältyvän kirjaan enem-
minkin. Kirjoittaja vihjaa, että hänen tarkaste-
lunsa liittyy "tieto-opin varhempisiin arkeologi-
siin kerrostumiin" (s. 14), joten olisin odotta-
nut hänen käsittelevän erehtyvaisytysoppinsa
tukena esimerkiksi antiikin skeptisismistä.

Yksi kirjan läpikäyvistä teemoista on us-
konto, erityisesti kristinuskon perinne. Ollila
kirjoittaa milloin mystikoista milloin Suomen
evankelis-luterilaisen kirkon ongelmista. Hän
ei missään vaiheessa ryhdy väittämään uskon-
nollista uskoa tieteellisesti perustelluksi, mut-
ta hän näkee uskonnollisuuden yhtenä inhi-
millisenä mahdollisuutena kohdata todelli-
suus (ja erehtyä?), yhtenä tapana löytää elä-
mälle merkitys. Kaikenlaisen humpuukin vält-
tään hän onnistuu suhtautumaan vakavasti
uskonnollisuuteen ja pyhyiden kokemiseen,
"hurahtamiseenkin" (ks. s. 402-406). Monesti
hän päätyy osuviin kiteytyksiin länsimaista
nykykulttuuria leimaavista harhakuvitelmista.
On helppoa olla samaa mieltä, kun hän huo-
mauttaa, että yksilöllisyys on "aikamme muh-
kein kulttuurinen itsepetos" (s. 91; vrt. s. 372).

Kotikutoista filosofiaa mutta tervehenkistä ajattelua

Vaikka Ollilan pohdintojen ei voitane sanoa
sisältävän kovinkaan runsaasti valovoimaisia
uusia ideoita – sen enempiä filosofisia kuin
yhteiskuntapoliittisiakaan – ja vaikka hänen
voidaan paikoin jopa väittää eksyvän jonkin-
moiseen yksityisajatteluun, joka ei kunnolla
kytkeydy esillä olevista teemoista käytyihin
laajempiin keskusteluihin, kirjalla on kiistat-
tomat ansionsa. Sitä voidaan lukea manifestina
ihmisen kunnioittamisen (ja hyvinvointival-
tion) puolesta yksipuolista taloudellista tehok-
kuutta ja globaalien markkinavoimien ylival-
taa vastaan (ks. esim. s. 112). Sellaisena kirja
on ilman muuta tervetullut. Juuri tällaisen

teoksen soisi eksyvän filosofiaa harrastavan laajan lukijakunnan käsiin. Ihmisen kunnioittaminen kokonaisuutena, emergenttinä otuksena, joka on ”enemmän kuin osiensa summa” ja josta ei voida esittää ”tieteellistä synteesiä”, on myös Ollilan (tosin valitettavan luonnosmaiseksi jäävän) tieteenfilosofian ydin (vrt. s. 240-241, 332-333).

Vaikkei akateeminen filosofiyhteisö suhtautuisikaan Ollilan työhön innostuneesti, jokaisen tulisi myöntää, että hän on kaikin puolin vakavampi, aidompi ja tervehenkisempi ajattelija kuin monet muut median suosikit, jotka filosofoivat ”maailman toreilla”: toisin kuin nämä, hän on oivaltanut, että filosofien – myös hänen itsensä – suurelle yleisölle kertomat tarinat ”voivat muuttua hurskaiden toiveiden kokoelmiksi”, joiden avulla ei kyetäkään esittämään elämästä ”totuudellista kokonaiskuva” (s. 15). Hyvän elämän profettoja suomiessaan Ollila voi vain vaivoin peitellä moraalista inhoaan (s. 351): ”Joka saarnaa nälkäkuoleman partaalla olevalle sairaalle valintojen evankeliumia, on joko tyhmä tai julma.” Tällaiset joskus hyödylliset ja hauskat valheet ”kantavat aikansa niitä, joiden lahjaksi on suotu sokeus” (s. 388).

Mutta aivan yhtä oikeutetusti hän sivaltaa myös ammattimaista moraalifilosofiaa (s. 121): ”Akateemiset moraalikeskustelijat näyttävät joskus unohtavan, ettei moraalissa ole kysymys käsitteellisesti viehättävästä systeemistä, vaan elävien ihmisten tuskasta ja ilosta.” Epämuodikkaasti Ollila uskaltaa puolustaa (va-

rauksin) jopa paternalismia, joka hänen mukaansa parhaimmillaan pohjautuu toisen kunnioitukseen myös heikkona ja haavoittuvana (s. 159, 398), ja korostaa arkaaiselta kuulostavalla tavalla kunniaa ihmisyyden ja moraalien perustana (s. 259-261, 368-371). Moraalisen velvoittavuuden vakavuuden pohtijana Ollila on joka tapauksessa omimmillaan, vakuuttavampi kuin hiukan kotikutoisena tietoteoreetikkona.

Yksi toistuva väite Ollilan moraalifilosofiassa kuitenkin häiritsee. Hän pitää moraalikeskustelun perusongelmana kysymystä ”Miksi olla moraalinen?” (esim. s. 279, 359). Nähdäkseni juuri tällaisen kysymyksen esittäminen on moraalien ulkopuolelle astumista, sen myöntämistä, että moraalilla voidaan mielekkäästi asettaa kilpailuun muiden elämää säätelevien arvoalueiden – kuten taloudellisen menestyksen tai oman itsekkään voitontavoittelun – kanssa. Tämä on moraalien väärinymmärtämistä. ”Miksi olla moraalinen?” on kysymys, jonka ihminen saattaa arjessaan kohdata, mutta moraalifilosofisesti mielekäs kysymys se ei ole. Moraalinen käsitteellisesti välttämätön ennakkoehto on sen yliveraisuus: pysyäkseen moraalina moraalilla ei voi kilpailla muiden elämää hallitsevien arvojen kanssa. Jos kilpailuun suostutaan, on jo astuttu moraalien tuolle puolen.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian dosentti ja yliopistonlehtori.

Aika mies – jopa akateemikoksi!

Seppo Zetterberg

Olli Lehto: *Korkeat maailmat. Rolf Nevanlinnan elämä.* Otava 2001, 317 sivua.

Akateemikko Olli Lehto on kirjoittanut sujuvan elämäkerran opettajastaan akateemikko Rolf Nevanlinnasta. Tämän rikas ja monelle suunnalle haaronut elämä eittämättä tarjoaa mainion juonen värikkääseen kronikkaan. Vuonna 1895 syntynyt ja 1980 kuollut Nevanlinna heijastelee prisman tavoin paitsi – ja tie-

tenkin – vuosisadan matemaattisen tutkimuksen kehitystä myös aikakautensa poliittisten konjunktuurien ja kulttuurin syklien muuttumista.

Lehto aloittaa laajalla ja tarpeellisella Neoviusien suvun vaiheiden esittelyllä ja tämän kautta dokumentoi kuuluisaa havaintoa Neovius-Nevanlinnan suvun matemaattisista lahjoista. Kantaisä tässä mielessä oli Rolf Nevanlinnan isoisän isä, 1833 kuollut Adolf Neovius